

TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGOK 1945 UTÁN

(Csonka-Bihar vármegye)

A törvényhatósági bizottság újkori vármegyei és városi képződmény, mint ahogyan maga a törvényhatóság is a XIX. századtól szerveztetik hivatalosan így. Feudális nemesi megyei elődje a vármegyei közgyűlés, 1848-tól 1870-ig-pedig a népképviselői alapú megyei bizottmány. Az 1870-es 42. tc. szerint a vármegyei és a törvényhatósági jogú városi törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli. A törvényhatósági jogú város hatásköre a polgári vármegyéével egyezett meg, azzal a különbséggel, hogy a városok nem csak másodfokon, hanem elsőfokon is intézték ügyeiket és külön gazdasági tevékenységet fejtettek ki. A törvényhatósági bizottság tagjai az 1929. évi XXX. tc. ig fele részben a legtöbb adót fizetőkből (nyers virilizmus) kerültek ki, fele részben pedig választottakból. Az említett tc. szerint a bizottság kétötöd részben virilis, kétötöd részben választott, egyötöd részben pedig az érdekképviselőket, a vallásfelekezeti és a szakszerűség (állami vezető hivatalnokok) képviselőiből tevődött össze, kiegészülve az örökös tagokkal és a törvényhatóság vezető tisztviselőivel.

Amíg a Horthy-korszak előtt a helyi önkormányzatok a szakigazgatás nagy részét is ellátták az általános igazgatás mellett, addig az új érában tovább szűkítve az önkormányzatok jogkörét egyre inkább kiépülnek a kormánytól függő kihelyezett igazgatási szervek. A kormányt a főispán képviselte a törvényhatóságban, adott viszonyok között még kormánybiztosként is erősítve a centralizácót. A közgyűlés elnöke a főispán volt, de a választmányokban tevékenykedő vármegyei tisztviselők szerepe (pl. az alispáné) alapvető. A törvényhatósági jogú városok élén is a főispán állt, első tisztviselőjük pedig a polgármester. A törvényhatósági bizottság főbb feladatai: törvényhatósági szabályrendeletek alkotása; választandó tisztviselők megválasztása; felírási és politikai jog gyakorlása ennek érdekében kapcsolattartás más törvényhatóságokkal; a költségvetés és a zárszámadás megállapítása; határozathozatal önkormányzati vagyonnal kapcsolatosan és a közszolgáltatási ügyekben; közüzemek, közintézetek létesítése és középületek emelése; felügyelet az önkormányzati szervek működésére.

A törvényhatósági bizottság ezeket a feladatokat részben a közgyűlés, másrészt bizottságok és választmányok révén látta el.

Az 1944 utáni közigazgatásunkat is a polgári korszakban alkotott jogszabályok alkalmazása jellemezte, kivéve a demokratikus fejlődéssel ellentétes elemeket,

mint pl. a virilizmus vagy az örökös törvényhatósági tagság intézménye. A háború utáni kaotikus helyzetben 1944. december 21-ig nincs központi kormány, az igazgatás így a helyi szervekre hárult. A front átvonulásakor a közigazgatás a kitelepítések, menekülésektől már szétesett, a fordulat a politikai változásoknak megfelelő és a nép bizalmát élvező helyi szerveket követelt. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulása, az országos politikai élet megindulásának jelére Debrecenben, majd egyre újabb településeken alakultak meg a nemzeti bizottságok. Hatáskörük szinte mindenre kiterjedt, így a közellátásra, a közegészségügy biztosítására, az iskolák, gyárak, bányák, mezőgazdasági üzemek munkájának megindulására, végezték a közigazgatás legsürgősebb feladatait, néhol még ítéletet is hoztak, azaz államhatalmi és bírósági feladatokat is elláttak. Az új magyar kormány már 1945 januárjában (14/1945. ME. sz. rendelet) felszólította a lakosságot és a nemzeti bizottságokat, hogy alakítsák újjá a közigazgatási szerveket és a néphatalmi szervek ne foglalkozzanak ezután a közigazgatás ügykörébe tartozó feladatokkal.

Az 1030/1945. számú kormányrendelet a területi és a helyi közigazgatás át-szervezéséről intézkedett, tisztázódott az önkormányzati testületek megalakításának rendje, az állások betöltésének módja.

A jelenlegi Hajdú-Bihar megye területén 1945-1950 között három törvényhatóság létezett: Bihar és Hajdú vármegyék valamint Debrecen törvényhatósági jogú város. Biharban a frontot követő hetekben, már 1944 novemberében megkezdődik a megyei igazgatás. A régebbi hivatali szervek nem működtek, a vezető tisztviselők szinte kivétel nélkül elmenekültek, a közigazgatás korábbi személyzete sem jött vissza. Sajátságosan néhány hétig még kettős irányítás érvényesült, az egyik központ Nagyváradon, a másik Berettyóújfaluban. Nyugat-Bihar megye első főispánja Zöld Sándor lett, de őt hamarosan államtitkárrá nevezték ki. A megyei törvényhatósági bizottság 1945. április 21-én alakult meg újra. Az első ülésen közellátási témát (a ninctelenek és a menekültek liszt- és zsírellátását), a tisztviselők választásának mikéntjét, a tisztviselői kar összetételét tárgyalták meg. Júniusban a berettyóújfalui kórház helyreállítása, hídépítés, a rendőrség szervezése szerepelt napirenden. Politikai vitát váltott ki az alispán megválasztása. A Nemzeti Bizottság elnöke csak közigazgatási tisztviselőnek tartja az alispánt, politikainak nem. A vármegyei rendőrfőkapitány kijelölése kapcsán az egyik felszólaló hangsúlyozza, hogy csak az alkalmas e tisztségbe, aki „már a múltban is megmutatta, hogy tud és akar harcolni a demokráciáért”. Kellő politikai ítélőképességet is kíván ez a tisztség, s ... „aki politikailag nem érett, az nem megfelelő”. Ezen az ülésen választották meg a kisgyűlés tagjai sorából a Közigazgatási Bizottságot. Augusztusban földosztás, az újonnan kinevezett tisztviselők igazolása (kívánatos hogy ezt a régi szolgálati helyükön végezzék), a kevés gabonatermés és ezzel összefüggően a feketekereskedelem felszámolása szerepelt napirendként, de ekkor választották meg a rendőrfőkapitányt is.

Szeptemberi ülésén állategészségügyi jelentést tárgyalt a közgyűlés, részletesen foglalkozva a ragályos betegségek elterjedésével.

Októberben a berettyóújfalui vármegyei közkórház újjáépítésére 10 millió pengő államkölcsön felvételét határozta el a közgyűlés. A főispán az őszi munkák elmaradásáról és az aszálykárról szólt, ennek kapcsán felmerült a közellátás nehéz helyzete. Az új főispán is harcot fogad az üzérkedés ellen.

Decemberben felvetődik a közellátás hiányos volta. A főispán javulást, intézkedést ígér, s megemlíti, hogy „az orosz katonai bizottság sőt és gyufát helyezett kilátásba azoknak, akik pontosan eleget tesznek beszolgáltatási kötelezettségüknek”.

Az *alispán jelentésében* megemlíti, hogy – mivel az adóhivatalok és a postatakarékpénztár ekkor még nem működött –, vármegyei közpénztárt létesített a megyeházán; közpénzt csak ide lehetett szállítani, s innen fizették még az államtisztviselőket is. E közpénztár szeptember 15-vel szűnt meg. A jelentés a továbbiakban az épületek kijavításáról, s a megyei Közjóléti Szövetkezet működésének megkezdéséről szól. A malmok községecsítését határozza el a közgyűlés, s külön bizottságot hoz létre az ellenőrzésre. Úgy tervezik, hogy ahol visszaélést tapasztalnak, ott a nagyobb malmokat vármegyei, a kisebbeket pedig községi kezelésbe veszik. A véghatározatot – hasonló szellemű állásfoglalás végett – Magyarország Nemzetgyűlésének is megküldték.

1945-ben és utána a kormány az élet minden területére kiterjedően építette ki a népi demokratikus forradalom ügyét szolgáló centralizációt, intézkedésekkel tartotta kézben a szocializmust szolgáló állami akaratot.

Egymás után születtek meg azok a rendelkezések, amelyek a közigazgatás rendezésére (14/1945, 1030/1945, 8450/1947, 3630/1947), az önkormányzati ügyvitel és ügyintézés racionalizálására (14/1947, 21/1947, 23/1947), az egyes vármegyei állások államosítására stb. vonatkoztak. Mindezekkel a közgyűlésen foglalkoztak, de ezen túl a közgyűlés a részletkérdéseket szabályozó intézkedések mellett állást foglalt az ország baloldali erőit foglalkoztató politikai mozgalmak ügyében, többek között az agrárforradalom vívmányainak megvédésében, a nagyobb üzemek államosításában, a községi vállalatok kialakításában.

Egy év, az 1945-ös közgyűlési napirendjeinek bemutatásával, az események felvillantásával a bizottság munkáját is érzékelhetjük. A következő években tanulni lehetünk a közgyűlési tárgysorozatokról ismeretében Bihar megyében is az önkormányzati jogok csorbulásának.

Utolsó ülését a törvényhatósági bizottság 1950. március 7-én tartotta dr. Hazai László főispán elnökletével, ezzel nemcsak a megyei közigazgatás szűnik meg, de az új Hajdú-Bihar megyébe vonva Csonka-Bihar önálló megyeként sem létezik már.

A *főispán* nem önkormányzati tisztviselőként a törvényhatósági bizottság elnöke, olykor egyúttal kormánybiztosként a mindenkori kormány képviselője.

Bihar vármegyében a főispán iratai három állagban találhatók:

A *főispáni levelezés* minisztériumokkal, társhatóságokkal, pártokkal, szak-szervezetekkel tárgyukban sokfélék: cukorfelvásárlás, élelmiszerjuttatás, traktorjavítási kölcsönök, 48-as kultúrverseny, pártnapok, vetőmag felvásárlás, tanyai iskolák helyzete, rémhírterjesztések leleplezése, alkalmazottak kimutatása, állatösszeírások, közigazgatási ügyek.

Az általános közigazgatási iratok tárgya és forrásértéke a közigazgatás és a politikai élet bármely vonatkozásában kiemelkedő: a tisztviselők minősítése, a Vörös Hadsereg ellátása, a jótétemeli beszolgáltatások, a hároméves terv, az állattenyésztés fejlesztése, a népművelési és sporttevékenység megszervezése, az állami vagyon védelme, az inflációra vonatkozó jelentések, a spekuláció leküzdésére tett intézkedések.

A harmadik csoportja a főispáni iratoknak a közellátási kormánybiztosi jog- és feladatokról tükrözik.

A törvényhatósági bizottság igazoló válaszmánya vizsgálta felül a megválasztott bizottsági tagok megbízatásának jogosságát vagy jogtalanságát. Az iratok információkat tartalmaznak egyes személyek megbízhatóságáról, esetleges reakciós múltjáról, magatartásáról.

Az alispán a törvényhatóság első tisztviselője volt, hivatala a törvényhatósági igazgatás minden ágazatát összefoglalta. Az alispán közvetített a minisztériumok és a járások, városok között: az alsóbb fórumokhoz gyakran értékelő kiegészítésekkel kerültek az iratok, a hozzá érkezett jelentések pedig járások szerinti összesítésben maradtak meg.

Az alispáni bizalmas iratokban a különböző népi szervekkel, pártokkal való levelezés és személyzeti ügyek kerültek.

A közigazgatási iratokban a különböző szakágazatok jelentései, az alsóbb fokú hivatali szervezetek beszámolóí és a személyzeti kérdésektől az iparosok, kereskedők tevékenységén át gazdasági ügyekig, az időjárásjelentésig és a társadalmi szervezetekre vonatkozó iratokig számos a megye életét, helyzetét tükröző forrásanyag található. A törvényhatósági bizottsági közgyűléseken az alispán rendszeresen előadta időszaki jelentéseit, amik folyamatos információt biztosítanak a kutatóknak.

A törvényhatósági tiszti főorvos a közgyűlésnek, az alispánnak és a törvényhatósági jogú városnak a közegészségügyi szakértője. Irataiban a gyermekmenhelyek számbavételére, óvónőkre, szülésznői engedélyekre, orvosokra, védőnők jelentéseire, egészségügyi statisztikákra, kórházakra és gyógyászati leltárakra egyaránt találhatók iratok. Különösen értékesek a közegészségügyi jelentések.

Felhasznált irodalom

- Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Bp., 1992.
Csizmadia–Kovács–Asztalos: Magyar Állam- és jogtörténet Bp., 1978.
A magyar állam szervei 1944–1950. N-Z. Bp., 1985.
Magyar Történelmi Fogalomgyűjtemény II. LEX – ZS. (Szerk.: Bán Péter), Eger, 1980.
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976.
Levéltári ismeretek kézikönyve (Szerk.: Endrényi Ferenc) Bp., 1980.
Komoróczy György: Az állami élet megindulása a felszabadult Bihar megyében. In.: Levéltári Közlemények 1965. I. sz.
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Db. 1976. In.: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 9. sz.